

Коваленко В.В.,
д.е.н., професор
кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕТАПІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Постановка проблеми. Однією з головних проблем фінансової глобалізації є поширення процесів відмивання грошей та фінансування тероризму. Недосконалість національних механізмів регулювання фінансової системи сприяє швидкому переміщенню «брудних» грошей через національні кордони. Організована злочинність проникає у фінансові установи, шляхом інвестування встановлює контроль над найбільшими секторами економіки, сприяє розвитку корупції та лобізму.

З точки зору універсальності найбільш привабливою для відмивання грошей є банківська система, оскільки має стійкі зв'язки з іноземними установами, дозволяє швидко виконувати широкий спектр послуг та оперувати значними сумами грошей. В таких умовах, суттєву загрозу для фінансово-економічної безпеки банку становлять дії його клієнтів з активами, отриманими злочинним шляхом, оскільки вони є джерелом репутаційного та юридичного ризиків. Довіра суспільства до банків та відповідно їх стабільність можуть бути підірвані, якщо у суспільній думці ці фінансові установи асоціюватимуться із злочинцями.

Тому в розрізі банківського регулювання та нагляду високої актуальності набувають питання методичного і практичного забезпечення процесу протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму в банківських установах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових колах питання визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг» розглядалися в працях Л.К. Воронової та М.П. Кучерявенка, Л.А. Савченка, О.П. Орлюка, О.М. Горбунової та М.І. Хімічевої, А.О. Клименка, В.М. Берізко,

А.П. Гаврилишина, Г.М. Бірюкова, Ю.А. Литвина та інших. Проте серед учених все ще не існує єдиної думки щодо визначення поняття «фінансовий моніторинг» та проведення основних його етапів.

Постановка завдання. Встановити взаємозв'язок між суб'єктами фінансового моніторингу та його основними функціями; визначити та обґрунтувати доцільність використання підходів до організації фінансового моніторингу

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен відмивання грошей базується на специфічних аспектах розвитку організованої злочинності. Їх можна позначити як інтенсивний і екстенсивний [4, с.129].

Інтенсивний аспект феномену пояснюється якісними змінами процесу відмивання грошей. Це, передусім, пов'язане з бурхливим розвитком економіки взагалі та сектора фінансових послуг зокрема, що мав місце в другій половині ХХ ст. Це зумовлено появою та розвитком нових технологій, лібералізацією ринку і загальною тенденцією глобалізації економічного процесу. Але одні і ті інструменти та ринки з одного боку сприяють міжнародним фінансам та роблять країни взаємозалежними, з іншого - являють собою потенційну загрозу міжнародній фінансовій системі.

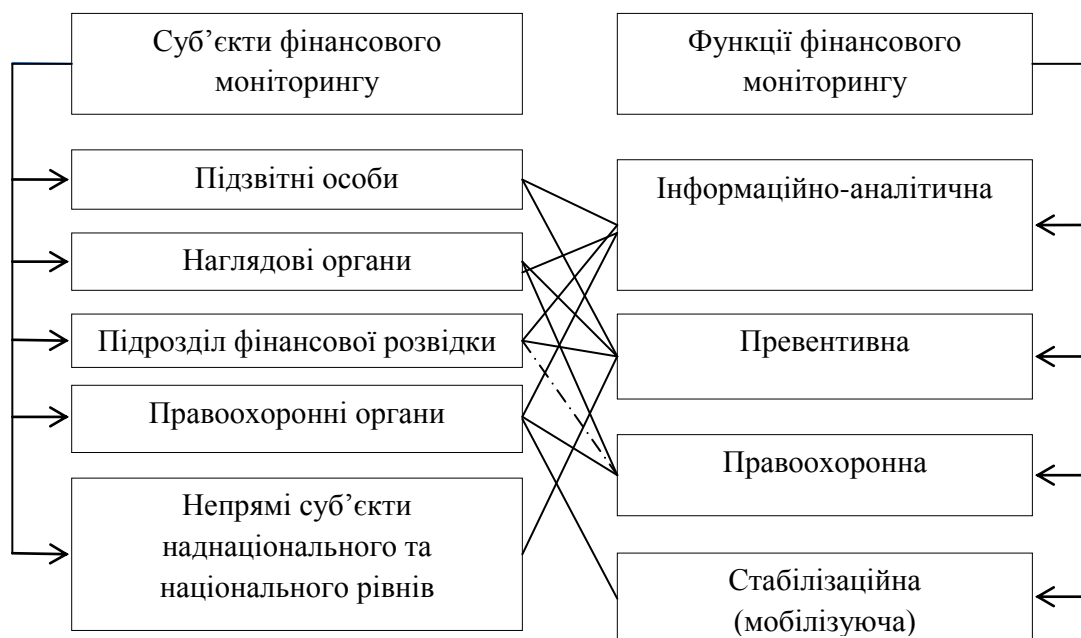
До того ж, світова фінансова інтеграція вплинула на перерозподіл фінансових агрегатів, тобто в світі обіг готівкових грошових коштів стає дедалі меншим, а обіг безготівкових грошових коштів набуває бурхливого розвитку. Таким чином, злочинці, які отримують свої прибутки готівкою, з метою приховування злочинного джерела їх походження змушені інтегрувати свої фонди в фінансову систему. Момент позбавлення від готівкової маси є невід'ємною частиною процесу відмивання грошей.

Міжнародні стандарти протидії відмивання грошей і фінансуванню тероризму, розроблені Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей (FATF), передбачають сукупність заходів і процедур щодо виявлення фінансових операцій, пов'язаних з відмиванням «брудних» грошей, і які покладені на фінансовий сектор кожної країни [5]. У законодавчих актах

певних країн, наприклад, Україні, Росії та Казахстану, зазначений процес має назву фінансового моніторингу [7,8,9].

Наглядові органи (згідно з українським законодавством, – суб'єкти державного фінансового моніторингу), здійснюють контроль за дотриманням підзвітними особами законодавства у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму. Контроль з боку наглядових органів забезпечується здійсненням безвиїзного нагляду та виїзних планових та позапланових перевірок. Наглядовими органами в Україні є: Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство транспорту та зв'язку України, Міністерством економіки України, Держфінмоніторинг.

Взаємозв'язок між суб'єктами фінансового моніторингу та його основними функціями можна представити у вигляді схеми, наведеної на рисунку 1.

Рис.1. Взаємозв'язок між суб'єктами та функціями фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором

На рис.1 показаний взаємозв'язок між правоохоронною функцією та підрозділом фінансової розвідки. Існування такого зв'язку обумовлюється типом його організації. Крім того, згідно українського законодавства Держфінмоніторинг здійснює нагляд за певними категоріями суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що і передбачає застосування ним заходів впливу у разі виявлення порушень у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму.

Відповідно до рекомендацій FATF усі процедури та методи фінансового моніторингу зводяться до вирішення трьох функціональних завдань: ідентифікація учасників фінансової операції; фіксування відомостей про підозрювані операції та їх учасників; інформування спеціально уповноваженого органу про підозрілі операції (в Україні – Державна служба фінансового моніторингу) [5].

З цього приводу, слід відмітити, що способи які виконують ці процедури, міжнародними стандартами не регламентовані (табл.1).

Таблиця 1

Характеристика підходів до організації фінансового моніторингу

№ пор.	Функції фінансового моніторингу	Підхід	
		Загальний	Вибірковий
1.	Процес ідентифікації		
	Встановлення особисті клієнта	Ідентифікація усіх учасників будь-яких фінансових операцій. Недоліки: збільшується тривалість фінансових операцій та їх собівартість; створення перешкод у розвитку нових технологій фінансових операцій з використанням технічних засобів.	Підхід «знай свого клієнта» Ідентифікація осіб і організацій, поведінка і/та операції, які викликають підозру учасників фінансового моніторингу. Недоліки: невизначеність критеріїв підозри, труднощі контролю за виконанням. Формалізований підхід Встановлений перелік відомостей, які учасники фінансового моніторингу повинні зібрати про свого клієнта. Недоліки: збільшення тривалості фінансових операцій та їх собівартість, зниження продуктивності

Продовження табл.1

№ пор.	Функції фінансового моніторингу	Підхід	
			фінансових установ та дохідності фінансової системи в цілому.
	Збереження ідентифікаційних відомостей	Відсутність як загальнонаціональних, так і єдиної міжнародної бази ідентифікації даних	
	Оновлення ідентифікаційних даних	Альтернативний підхід	Нормативний підхід
2.	Фіксування відомостей про фінансові операції	По мірі надходження інформації Недолік: відсутність основних для оновлення відомостей	Законодавчо встановлені критерії фіксування відомостей – порогова сума і характер операції. Недоліки: учасники фінансового моніторингу зосереджують власні основні умови на виконання формальних вимог, а не на аналізі характеру фінансових операцій власних клієнтів
3.	Інформування спеціально уповноваженого органу	Спосіб передавання відомостей учасниками фінансового моніторингу до спеціально уповноваженого органу не встановлено. Недолік: оперативне реагування на подану інформацію не визначено	Електронний спосіб і достатньо короткий термін (1-3 робочих днів) для передавання банківськими установами повідомлень до спеціально уповноваженого органу. Недоліки: короткі терміни вимагають учасників фінансового моніторингу зосередити умови на виявленні операцій, що законодавчо відповідають встановленим критеріям, але не всебічному аналізі діяльності клієнтів, їх фінансового стану та позиціонуванні на ринку.

Джерело:

складено автором за матеріалами [5,7,8,9]

Виходячи із даних наведених у табл.1 слід відмітити, що комплекс процедур, направлених на встановлення учасників фінансових операцій, який має назву ідентифікації. Ідентифікація: (лат. *identifico* – ототожнювати) – ототожнення, прирівнювання, уподібнення, розпізнавання [1].

За принципом організації ідентифікації національні системи у сфері контролю за відмиванням «брудних» грошей доцільно поділити на дві групи.

До першої групи відносять учасників фінансового моніторингу, які, відповідно до законодавства проводять загальну ідентифікацію усіх своїх клієнтів, що здійснюють широкий спектр фінансових операцій. Зазначений підхід діє на Україні, в Казахстані. Перевагою зазначеного підходу є формування серед населення та суб'єктів економічної діяльності навиків фінансової дисципліни, а також локальне охоплення усіх можливих контактів злочинників, що відмивають тіньові капітали, легальною фінансовою системою.

До другої відносять держави, що встановлюють для учасників фінансового моніторингу вимоги про проведення вибіркової ідентифікації [8]. Згідно законодавства Російської Федерації вибірковий підхід розповсюджується тільки на фінансові операції, які здійснюються без відкриття рахунку.

За методами, що використовуються, вибірковий підхід може бути поділений на суб'єктивний та формалізований.

Суб'єктивний метод передбачає, що учасники фінансового моніторингу ідентифікують клієнтів, операції яких викликають підозру. Позитивним даного методу є процедура ідентифікації зосереджена на зібранні більш повних та достовірних відомостей про клієнта, його діяльності та особах, що беруть участь в управлінні грошовими коштами клієнта. Позитивні результати перевірки окупають витрати, так як в цьому випадку підвищується імідж банку та зростає його рейтинг [4].

Суб'єктивний метод характеризується невизначеністю підходу до реалізації та великими труднощами при організації контролю за його використанням, тому у чистому вигляді він практично не застосовується.

Формалізований підхід передбачає встановлення закритого переліку відомостей, які учасники фінансового моніторингу повинні встановити по відношенню до своїх клієнтів. Підґрунтям формалізованого підходу

ідентифікації виступає розробка критеріїв для проведення ідентифікації, яка вказує на те, що клієнт проводить операції, пов'язані з відмиванням тінювих капіталів.

При цьому, критерієм виявлення підозрілих операцій є поріг за сумою фінансової операції, нижче якого вимоги до ідентифікації не розповсюджуються. Так, законодавством Франції такий поріг встановлений у сумі 8 тис. євро, у Німеччині – 15 тис. євро, у Росії – 15 тис. руб., у США – 3 тис. дол. США, в Україні – 150 тис. грн. [6,7,8, 9,10].

З метою формалізації критеріїв, орієнтованих на виявлення підозрілих клієнтів, вводиться поняття рівня ризику здійснення клієнтом операції з метою відмивання незаконних доходів, потенційна спроможність клієнтів брати участь у відмиванні тінювих капіталів. Розрізняють підвищений та низький рівень ризику. У відповідності з рекомендаціями FATF національна система у сфері контролю за відмиванням «брудних» грошей у в обов'язковому порядку повинна містити критерії віднесення певного клієнта до групи підвищеного ризику. У деяких країнах критерії ризику встановлюються публічно. Так, в Україні та Росії основні критерії ризику викладені у нормативних актах, регламентовані Центральними банками та обов'язкові для виконання усіма фінансово-кредитними установами. Критерії містять у собі як загальні ознаки, що свідчать про можливість відмивання доходів отриманих злочинним шляхом, так і специфічні, які притаманні для певних видів фінансових операцій або певних видів діяльності клієнтів.

До клієнтів, учасниками фінансового моніторингу присвоєний підвищений рівень ризику, застосовуються процедури належної обачності (введений у практику контролю за відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню тероризму Вольфсберськими принципами [2] та передбачає процедури, які проводяться фінансовими установами з метою всебічного дослідження діяльності клієнта, його фінансового стану та положення на ринку).

Слід відмити, не дивлячись на багатогранність підходів до прийняття рішень про ідентифікацію, усі учасники фінансового моніторингу у різних країнах здійснюють наступний комплекс процедур: встановлення особистості клієнта; збереження відомостей про клієнта та фінансові операції; оновлення відомостей про клієнта та фінансові операції; фіксування відомостей про підозрілі операції; інформування спеціально уповноваженого органу.

Про ефективність роботи учасників фінансового моніторингу в деяких державах дозволяє зробити аналіз санкцій за порушення в сфері протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Оскільки основою фінансово-кредитної системи цих країн є банківські установи, ми обмежилися дослідженням санкцій, застосованих тільки в банківському секторі (табл. 2). Крім того, даний аналіз охопив всього 6 держав пострадянського простору через відсутність статистики зі здійснення наглядових заходів та застосування санкцій за порушення в сфері протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму в інших країнах.

Таблиця 2

Санкції за порушення у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, застосовані наглядовими органами в банківському секторі у країнах пострадянського простору у 2011 р.

Країна	Кількість банків	Кількість перевірок	Попередження	Штрафи		Призупинення ліцензії на окремі операції	Відкликання ліцензії
				фіз. ос.	юр. ос.		
Росія	966	587	104	-	110	70	2
Україна	175	355	18	13	35	1	0
Казахстан	39	322	15	56	0	3	1
Білорусь	31	10	13	37	0	0	0
Туркменістан	11	11	0	0	0	0	0
Киргизстан	22	7	18	0	0	0	0

Джерело:

Складено автором за матеріалами [3, с.48]

Невелика кількість санкцій, застосованих за порушення у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму в Киргизстані та Туркменістані, більшою мірою свідчить про низьку якість перевірок, які проводяться наглядовими органами, ніж про відсутність порушень у цій сфері. Враховуючи масштаби банківського сектора, слід звернути увагу й на невелику кількість перевірок, здійснюваних наглядовими органами в Росії та Білорусі, де частки банків, охоплених контролем, складають 60 % та 32 % відповідно. Все це свідчить про низьку ефективність наглядових органів у більшості пострадянських республік.

При цьому, слід зазначити, що в таких країнах як Україна та Казахстан, ситуація із функціонуванням наглядових органів виглядає набагато краще. Так, згідно українського законодавства, НБУ проводить планові перевірки банків один раз на два роки, а позапланові (у т. ч. відокремлених підрозділів) – за результатами безвізного нагляду. Крім того, активна робота НБУ у сфері фінансового моніторингу дозволила Україні «вибути» восени 2011 р. з, так званого, «чорного списку» Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). При цьому зазначимо, що в переліку країн, які мають суттєві недоліки в національних режимах протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, знаходяться такі пострадянські держави як Киргизстан, Таджикистан і Туркменістан [11].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що перевага одному із визначених підходів при формуванні практичних механізмів реалізації окремих етапів фінансового моніторингу віддається не стільки за характером сильних та слабких сторін підходу, скільки за загальним характером усієї системи виконавчої влади. По мірі змін у загальносуспільних відношеннях державам доцільно час від часу переглядати підходи до практики фінансового моніторингу.

Бібліографічний список

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

2. Вольфсберська настанова стосовно підходу на основі ризиків до управління ризиком відмивання доходів [Текст] / Вольфсберська група // законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2009. – Вип. 8. – С. 71.-75.
3. Коваленко, В.В. Організація системи фінансового моніторингу в пострадянських країнах [Текст] / В.В. Коваленко, Д.В. Шиян // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №5 (131). – С. 41-50.
4. Коваленко, В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика [Текст] : Монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 228 с.
5. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF) [Електронний ресурс] . - Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=180&art_id=9871&lang=uk
6. Немецкий Федеральный банк в системе противодействия легализации преступных доходов и финансирования терроризма [Текст] / Обзор, семинара, проведенного Центром подготовки персонала Центрального банка Российской Федерации. – М.: Банк России, 2007. – 52с.
7. О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма [Электронный ресурс]: закон Республики Казахстан от 07.08.2001 №, принятый Государственной думой от 28.09.2009 №191-IV. – Режим доступа: <http://nomad.su/?a=3-200909090336>.
8. О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма [Электронный ресурс]: Федеральный закон Российской Федерации, принятый Государственной думой от 14.08.2001 №115-ФЗ. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=121408>.
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] :

Закон України № 249-IV від 28.11.2002 р. Режим доступу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.77.8&nobreak=1>.

10. Противодействие легализации преступных доходов и финансирование терроризма во Франции: учебно-методические материалы [Текст]. – М.: банк России, 2008. – 32с.
11. Improving Global AML/CFT Compliance: on-going process [The Electronic resource] . - Conditions of access : http://www.fatf-gafi.org/document/42/0,3746,en_32250379_32236992_48966698_1_1_1_1,00.html.

Анотація

Стаття присвячена аналізу фінансового моніторингу – складової частини міжнародної системи заходів щодо протидії відмиванню незаконних доходів та фінансуванню тероризму. Розглядаються підходи до організації фінансового моніторингу, їх переваги та недоліки.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, система протидії відмиванню незаконних доходів та фінансуванню тероризму, підходи фінансового моніторингу, спеціально уповноважений орган.

Аннотация

Статья посвящена анализу финансового мониторинга - составной части международной системы мероприятий относительно противодействия отмыванию незаконных доходов и финансированию терроризма. Рассматриваются подходы к организации финансового мониторинга, их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, система противодействия отмыванию незаконных доходов и финансированию терроризма, подходы финансового мониторингу, специально уполномоченный орган.

Annotation

The article is sanctified to the analysis of the financial monitoring - component part of the international system of measures in relation to counteraction to washing of illegal profits and financing of terrorism. Going is examined near organization of the financial monitoring, their advantages and defects.

Keywords: financial monitoring, system of counteraction to washing of illegal profits and financing of terrorism, approaches of financial to monitoring, specially authorized organ.